

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Amsterdam omstreeks 1500

Damen, M.J.M.; Lammertse F., Giltaij J.

Citation

Damen, M. J. M. (2008). Amsterdam omstreeks 1500. In G. J. Lammertse F. (Ed.), *Vroege Hollanders. Schilderkunst van de late Middeleeuwen* (pp. 180-182). Rotterdam: Museum Boijmans van Beuningen. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/18178>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/18178>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Amsterdam omstreeks 1500

In de tweede helft van de dertiende eeuw werd in de Amstel vlakbij de monding in het IJ een dam aangelegd om de vijf daar toen bestaande woonkernen aan beide oevers met elkaar te verbinden en het gevaar van overstromingen tegen te gaan. Om te voorkomen dat de scheepvaart tussen de Amstel en het IJ geblokkeerd werd, werd een sluis in de dam gebouwd. Rond de dam ontstond allerlei bedrijvigheid en de woonkernen konden zich verder uitbreiden.¹ Dit verstedelijkingsproces werd bekroond in 1342, toen graaf Willem v de nederzetting Amsterdam een stadskeur verleende. Hierin werd het rechtsgebied van de stad nauwkeurig afgebakend en werd de stad tolvrijdom toegekend. Amsterdam was daarmee een van de laatste hoofdsteden die stadsrecht ontvingen. Op de Plaats, de tegenwoordige Dam, werden toen al regelmatig week- en jaarmarkten gehouden. Bij dit economische hart verrees rond 1400 ook het nieuwe stadhuis, het bestuurlijke centrum van de stad.²

In die tijd telde de stad ongeveer 3000 inwoners. Omstreeks 1500 was dit aantal gegroeid tot ongeveer 10.000.³ De spectaculaire groei van de stad was vooral te danken aan de voorpoedige ontwikkeling van de handel en scheepvaart enerzijds, en de verarming van het omringende platteland anderzijds.⁴ In het laatste kwart van de vijftiende eeuw waren er problemen met de graanimport vanuit Frankrijk en werd de invoer uit het Oostzeegebied belangrijker. Hier profiteerde de stad optimaal van. Amsterdam had namelijk een lange traditie van contacten met handelaars uit het Oostzeegebied. Niet alleen was de tol voor oosters bier al sinds 1323 in de stad gevestigd, Amsterdamse schippers vervoerden ook steeds vaker producten van hanzeaten via de veilige binnenvaartroute richting Brugge en later Antwerpen. Ook ging men al in een vroeg stadium zelf op Hamburg en de steden in het Oostzeegebied varen. De vier belangrijkste producten die Amsterdamse schippers daarheen meenamen, waren laken, Noordzeeharing, zout uit de baai van Bourgneuf en Franse wijn. Toch was de stad rond 1500 zeker geen stapelmarkt voor graan of andere goederen. Pas na 1540 nam de export van oosters graan via Amsterdam substantiële vormen aan en zou de stad Dordrecht overvleugelen als *main port*.⁵

Een van de weinige exportproducten die men in de stad zelf fabriceerde, was laken. Net als Leiden specialiseerde Amsterdam zich in kwaliteitslaken gemaakt van Engelse wol. Ook in de crisisperiode hield men daaraan vast en pas rond 1520 ging de stad als eerste in Holland (tijdelijk) over op de goedkopere Spaanse merinowol. Het stadsbestuur ging toen wel strenger controleren om de kwaliteit van het laken te handhaven.⁶ De Amsterdamse bierbrouwerij stelde, zeker in vergelijking met die van Haarlem, niet veel voor. De zeepziederijen gelegen aan de Zeedijk, Warmoesstraat en Damrak vormden wel een belangrijke bedrijfstak en de groene zeep was zelfs een typisch Amsterdams exportproduct.⁷

De oudste parochiekerk was de Sint-Nicolaaskerk (nu Oude Kerk), gelegen aan de oostzijde van de Amstel. In de veertiende eeuw groeide de voormalige kapel van de heren van Amstel uit tot een imposante hallenkerk. Tussen 1445 en 1455 werd er een nieuw koor met kooromgang gebouwd, waarvoor Filips de Goede maar liefst drie gebrandschilderde glazen

schonk.⁸ Filips II zou op zijn beurt in de jaren vijftig van de zestiende eeuw zeven glazen schenken voor het nieuwe hoogkoor.⁹

De Sint-Nicolaaskerk moest in de vijftiende eeuw met een nieuwe parochiekerk strijden om de gunst van weldoeners. Rond 1400 meende het patriciaat namelijk dat bij het nieuwe bestuurlijke en economische centrum op de Plaats een nieuwe parochiekerk hoorde. Er werd daarom een tweede parochiekerk gebouwd, de Nieuwe Kerk, die was gewijd aan Onze-Lieve-Vrouwe.¹⁰ In beide kerken waren aan het eind van de vijftiende eeuw zo'n dertig altaren te vinden, gesticht door particulieren, gilden en religieuze broederschappen. Sommige gilden waren zelfs actief in beide kerken, zoals het Sint-Nicolaasgilde van kleermakers en droogscheerders.¹¹

Een belangrijke devotieplaats aan de westzijde van de Amstel was de Sacramentskapel, de zogeheten Heilige Stede, gelegen tussen de Kalverstraat en het Rokin. Hier werd een hostie bewaard die niet verbrandde nadat hij in 1345 door een zieke man was uitgebraakt in een haardvuur. Jaarlijks werden in Amsterdam twee sacramentsprocessies gehouden: de reguliere processie op Sacramentsdag, de tweede donderdag na pinksteren, en de Mirakelprocessie op 12 maart waarmee het hostiewonder werd herdacht. De processie ging door beide parochies, die op deze manier door de gemeenschap van de gelovigen verenigd werden.¹² Popius Occo werd in 1513 kerkmeester van de Heilige Stede. Twee jaar later liet hij Jacob Cornelisz van Oostsanen, die tegenover hem woonde in de Kalverstraat, een drieluik schilderen (Antwerpen, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten).¹³

Rond 1500 waren er binnen de stadsmuren zestien vrouwenkloosters, drie mannenkloosters en een begijnhof te vinden. Vlak buiten de stadsmuren lagen nog twee mannenkloosters, het regulieren- en het kartuizerklooster Sint-Andries-ten-Zaliger-Haven. De grootste golf van stichtingen vond plaats in de eerste decennia van de vijftiende eeuw onder inspiratie van de priester Gijsbert Dou, die nauw verbonden was met de beweging van de Moderne Devotie. De laatste stichtingen vonden plaats rond 1460 en betroffen het Bethaniënklooster, aanvankelijk bestemd voor ex-prostituees, en het observante minderbroedersklooster aan de Oudezijds Achterburgwal.¹⁴ Opvallend aan het Amsterdamse 'kloosterlandschap' zijn de relatief late stichtingen en de afwezigheid van bedelordekloosters, waarvan er in Haarlem in de dertiende eeuw bijvoorbeeld al twee waren gevestigd. Mogelijk zagen de bedelorden geen brood in de onderontwikkelde 'stad' die Amsterdam toen nog was.¹⁵

MD

1 Speet 2004a, pp. 59-61.

2 Carasso-Kok & Verkerk 2004, pp. 208-209.

3 Kaptein 2004, pp. 110, 124.

4 Ibid., pp. 150-152.

5 Hoppenbrouwers 2002, pp. 139-140; Kaptein 2004, pp. 115-118, 134-138, 153-159.

6 Kaptein 2004, pp. 145-148, 161-164.

7 Ibid, pp. 139-143.

8 De Melker 2004, pp. 254-261;

Janse 2004, pp. 217-218.

9 Damen 2005b, pp. 3-16; De Groot 2005, pp. 17-32.

10 Speet 2004b, pp. 94-95; Carasso-Kok 2004b, pp. 408-409.

11 Carasso-Kok & Verkerk 2004, pp. 240; Carasso-Kok 2004b, pp. 406-409.

12 Carasso-Kok & Verkerk 2004,

p. 233; De Melker 2004, pp. 263-268; Carasso-Kok 2004b, pp. 395, 419-421.

13 De Melker 2004, p. 300; Carasso-Kok 2004b, pp. 415.

14 De Melker 2004, p. 310.

15 Speet 2004, pp. 94-95; De Melker 2004, pp. 271-277, 287-289.